

POLOŽAJ ZAVISNIKA U NEFORMALNOM SISTEMU PENALNIH USTANOVA U REPUBLICI SRPSKOJ

Stručni članak

**Nebojša MACANOVIC
Jelena KUPREŠANIN**

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovjava(ju): Ova tematika je specifična i nameće niz drugih problema koji mogu biti baza za dalja proučavanja, a tiču se uslova izdržavanja kazne, administracije, nepovjerenja, rehabilitacije i ukupnog stava društva prema ovoj populaciji.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj ovog rada je da se prikaže položaj zavisnika za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne, njihova uloga u neformalnom sistemu i razlozi nihove otežane resocijalizacije.

Metodologija/Dizajn: Položaj zavisnika je predstavljen kroz analizu izvještaja i istaknute profesionalace. Deskriptivnom i statističkom metodom je prikazan njihov stvarni položaj za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne. Rad se odnosi na područje Republike Srpske.

Ograničenja istraživanja/rada: Ograničenja u ovom radu su predstavljena u samoj tematiki, jer je ovo oblast koja je duštveno osjetljiva i "tabu" tema.

Rezultati/Nalazi: Problematika zavisnika je specifična jer u neformalnom zatvorskom sistemu lako postaju žrtve. Institucionalni prevaspitni tretman sve više postaje administrativno zavođenje prekršaja i praćenje kriminogenog ponašanja zavisnika.

Generalni zaključak: Lica koja su osuđena, kaznu izdržavaju u prividno pravno uređenoj sredini, izloženi brojnim negativnim uticajima deprivacija.

Opravdanost istraživanja/rada: Ovo je tema o kojoj se malo govori, a koja je nemirnovnost današnjice, što je čini aktuelnom.

Ključne riječi

zavisnici, penalne ustanove, neformalni sistem, zatvorenici (osuđenici), osuđenički kodeksi.

Uvod

Zatvor je kompleksna tvorevina koja ima jasno definisana pravila, principe, sistem funkcioni-sanja, vještacku atmosferu u kojoj ljudi izdržavaju zatvorsku kaznu zbog počinjenog krivičnog djela. U takvoj sredini, kažnjeni od strane društva, izolovani od drugih, oni pokušavaju prihvati i rečenu kaznu, promijeniti svoje kriminogeno ponašanje i vremenom se ponovo reintegrirati u to isto društvo. Manji broj osuđenih lica prihvati kaznu, i uz pomoć vaspitača prođu kroz složen proces radnji koje obuhavata prevaspitni tretman, kako bi korigovali svoje ponašanje, stavove, odnos prema društvenim vrijednostima, stekli određene kulturne i radne navike, a sve u cilju njihove resocijalizacije i uspješne reintegracije u društvenu sredinu. Ipak, većina njih, bez obzira na nastojanja i napore osoblja, izadu nepromijenjeni, često i gori nego što su bili prije dolaska u zatvor. Razlozi za neuspjeh njihove resocijalizacije su brojni, ali ipak najindikativniji su uticaj zatvoreničkog kodeksa, tj. neformalnog sistema, etiketiranje od strane društva, stanje u društvu, kriza sistema vrijednosti, opredjeljenje da se bave kriminalom kao profesijom, i činjenica da je pojedincima bolje u zatvoru nego na slobodi. Jedna od takvih rizičnih grupa su i zavisni od opojnih droga čija je uloga i položaj posebno specifičan kada je riječ o njihovom izdržavanju zatvorske kazne, kao i njihova rehabilitacija.

Položaj zavisnika od opojnih droga u Republici Srpskoj

Opojna droga je hemijska materija koja unošenjem u organizam mijenja psihičku strukturu - utiče na raspoloženje, mišljenje i ponašanje. Sve opojne droge ne stvaraju zavisnost, ali mogu da oštete psihičko i fizičko zdravlje. Sindrom zavisnosti predstavlja skup fizioloških, kognitivnih i bihevioralnih promjena- tolerancija na supstancu (potreba za uzimanjem sve veće količine radi postizanja efekta), jaka želja (žudnja) za uzimanjem supstance, postojanje apstinencijalnog sindroma, upotreba supstance radi ublažavanja apstinencijalnog sindroma, zanemarivanje obaveza, interesovanja, radnih i drugih aktivnosti zbog upotrebe supstance, nastavljanje uzimanja i pored saznanja o štetnim psihološkim, socijalnim i medicinskim posljedicama (Dragišić-Labaš, Milić, 2007).

Prisutnost opojnih droga je vidljiva u svim slojevima društva i uključuje sve mlađe i mlađe osobe. Njihovo velikoj dostupnosti u našoj sredini doprinosi činjenica da se Bosna i Hercegovina nalazi na pozatoj balkanskoj ruti za krijućarenje, pa su samim tim one prisutne u velikoj mjeri. Primjetan je i sve veći broj mlađih koji prodaju opojne droge. To više nisu nepoznate osobe, već poznanci, a prva doza je obično besplatna (Udruženje za prevenciju ovisnosti i smanjenje štete LINK, 2006). Prema posljednjim procjenama Centra za monitoring droga i zavisnost o drogama (EMCDDA), najmanje 85 miliona odraslih ljudi je koristilo neku vrstu opojnih droga nekada u životu (oko četvrtine odrasle populacije u Evropi). Korišćenje opojnih droga ostaje i dalje glavni razlog velikog udjela smrtnosti i obolijevanja koji su rezultat njihove upotrebe. Glavna korišćena opojna droga u Evropi je heroin, ali i niz drugih sintetskih opojnih droga (buprenorfin, metadon i fentanil) dostupnih na ilegalnom tržištu. Većina korisnika opojnih droga istovremeno koristi više supstanci, a njihova zastupljenost je veća u urbanim sredinama, te među marginalizovanim grupama. U poređenju sa drugim korisnicima, zavisni od opojnih droga koji ulaze u liječenje su u većem broju beskućnici i nezaposleni, sa nižim nivoom obrazovanja. Korisnici opojnih droga (prevashodno heroina) predstavljaju 48% svih korisnika koji su započeli tretman liječenja zavisnosti u Evropi u 2011. godini. Posmatrajući karakteristike liječenih heroinskih zavisnika, srednja dob prvog korišćenja heroina je 22 godi-

ne starosti, dok je prosječna dob početka liječenja 35 godina (EMCDDA, 2013).

U Institutu za javno zdravstvo Republike Srpske tokom 2010. godine je uspostavljen Registar liječenih zavisnika. Na osnovu prijava liječenih zavisnika u Republici Srpskoj zaključno sa 31.12.2013. godine, registrovano je ukupno 375 liječenih zavisnika. Najveći broj liječenih zavisnika se nalazi u starosnoj kategoriji od 30 do 34 godine i u kategorijama 25 do 29 i 35 do 39 godina starosti. Žene su najzastupljenije u kategoriji od 25 do 29 godine starosti, a muškarci od 30 do 34 godine starosti. Prosječna dob registrovanih zavisnika je 34 godine za muškarce, dok su ženski zavisnici prosječne dobi od 30 godina. Kod najvećeg broja zavisnika problem sa zavisnošću je prvi otkrio neko od članova porodice, zatim policija ili su se sami javili na liječenje. Najveći broj je samoinicijativno došao u ustanovu za liječenje/tretman, dok je manji broj upućen od strane porodice ili porodičnog doktora. Povod za eksperimentisanje se u velikoj mjeri percipira kao uticaj sredine, vršnjaka, znatiželja i sl., dok je procjena zdravstvenih profesionalaca usmjerena ne samo na mikrosocijalnu sredinu, nego i na porodičnu patologiju. Najveći broj liječenih zavisnika, prema najnovijim istraživanjima, živi u gradskim sredinama, srednjoškolskog su obrazovanja, nezaposleni, te žive sa primarnom porodicom, dok neznatan procenat živi i sa drugim zavisnicima. Imajući u vidu socio-psihološke faktore razvoja zavisnosti, među vodećim etiološkim faktorima ističe se uticaj vršnjaka i partnera koji su stvorili priliku i podstakli želju za eksperimentisanjem i novim vidom iskustva. Određen broj zavisnika je već bio u sukobu sa zakonom, prije konzumiranja bilo kakve opojne supstance. Slaba porodična kontrola, prisustvo porodične patologije u vidu zavisnosti i procjena materijalnog stanja porodice kao ispodprosječnog, stvara preduslove koji uz slabu socijalnu kontrolu, nepovoljne modele ponašanja i frustrirane potrebe okreću mlade ka delinkventnoj subkulturi koja, između ostalog, determiniše i povlačenje u zavisnost (Institut za javno zdravstvo Republike Srpske, 2014).

Nažalost, potreba zavisnika da svakodnevno konzumiraju neku od droga tjera ovu marginizovanu grupu u kriminal. Većina zavisnika drogu nabavlja preprodajući ukradene stvari, bilo iz sopstvene kuće ili otuđene od drugih u krađama. Na takav način oni privremeno rješavaju svoj problem oko nabavke opojnih droga. Ipak, najveći problem zavisnika je kada oni budu uhvaćeni od strane policije i osuđeni na kaznu zatvora, zbog počinjenog krivičnog djela. Tada ulaze u novi svijet, možda za njih i brutalniji i nehumaniji od onoga koji poznaju dok su na slobodi. Upravo o njihovom životu i «opstanku» u zatvorima govorićemo u daljem dijelu rada.

Život zavisnika za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne

Osuđenici se svakodnevno nalaze u vezi sa zatvorskim osobljem, sa formalnom organizacijom, sa njenim režimom i normativnim sistemom, koji prestavljaju spoljni okvir, u kojem se stvaraju i razvijaju neformalni odnosi osuđenika. Ovi interakcijski odnosi dva sistema ispoljavaju stalnu tendenciju u pravcu međusobnog uticaja, potiskivanja i neutralizovanja. Može se reći da između zatvorskog osoblja i osuđenika postoji tradicionalno razilaženje koje se ispoljava kao izraz sukoba dva sistema stavova, vrijednosti i normi. Na jednoj strani su stavovi, vrijednosti i ciljevi osoblja formalnog sistema, sa težnjom ka prevaspitanju osuđenika. Na drugoj strani je neformalni sistem sa osuđeničkim kodeksom ponašanja, koji teži da udalji osuđenike od akcija i zahtijeva zatvorskog osoblja, od poštovanja mehanizma formalnog sistema. Taj nesklad odražava, a ponekad i produbljuje, kako sama organizacija i režim ustanove, tako i osuđenici sa svojim stavovima. Formalni sistem se zasniva na osoblju zatvora i normativnom sistemu. To je vještački

stvorena zajednica čiji su neposredni zadaci formalno regulisanje ponašanja i posredovanje u vezama sa spolnjim svijetom. Neformalni sistem se zasniva na zatvorenicima i njihovom međusobnom odnosu u ograničenom prostoru. Određuju ga neformalni oblici ponašanja uslovjeni lišenjem slobode i uslovima života i rada u ustanovi, ali i borbom zatvorenika za status i sticanje neformalnog identiteta (Macanović, Nadarević, 2014).

Uslovi izdržavanja zatvorske kazne u kaznenim ustanovama u Republici Srpskoj, razne depravacije, ograničenja i teškoće, propisane norme, standardi ponašanja i slične pojave, stvaraju odbojnost prema zatvorskoj administraciji, prema konvencionalnom sistemu kontrole i njegovim službenicima. Također, poznato je da osuđenici gledaju na zatvorsko osoblje kao na predstavnike društva koji su ih osudili, odnosno odbacili, i smjestili u inferiorene uslove života. Na toj osnovi se razvija među mnogim osuđenicima i neprijateljstvo prema penološkom (zatvorskom) osoblju, koje može dobiti i karakter negativnog grupnog raspoloženja i otvorenog sukoba, a koji imaju podlogu i u osuđeničkom sistemu vrijednosti, normi i kodeksu ponašanja (Macanović, 2011a).

Upravo iz navedenih činjenica, uviđamo da je osnovna funkcija neformalnog zatvoreničkog sistema da riješi niz problema sa kojima se suočava osuđenik, počev od zatvaranja i izolacije, raznih deprivacija, osjećaja odbačenosti, zaštite od siledžija i prevaranata, kao i da im omogući ponovno sticanje osjećaja grupne pripadnosti, povjerenja, sigurnosti, dostojanstva itd. Drugim riječima, ovakav sistem ima funkciju odbrambenog mehanizma od frustracija, zatočenja, funkciju mehanizma za pronalaženje grupnog samoidentiteta i funkciju sredstva za postizanje ličnih i grupnih ciljeva (Špadijer- Đinić, 1973).

Postojanje neformalnog sistema u kazneno- popravnim ustanovama kao ljudska potreba neminovno je i nužno, a snaga njegovog dejstva i uticaja je u direktnoj zavisnosti od načina funkcionisanja svakog formalnog sistema, kao druge strane socijalnog miljea. Formalni i neformalni sistem su dvije uslovljene pojave, gdje je u slučaju slabljenja formalnog sistema, neformalni izraženiji i obrnuto (Radovanović, 1992). Najčešći razlozi slabljenja formalnog sistema su entropija i dezorganizacija same ustanove, gdje pojedinici različito tumače i spovode zakonske propise. Ovaj problem najočigledniji je prilikom odobravanja pogodnosti ili davanja uslovnog otpusta. Također, nestručnost kadrova može dovesti do pogrešne procjene i negativne reakcije čitavog osuđeničkog kolektiva, koji se u nekim situacijama pretvara i u pobune. Korumpiranost službenih lica, također može biti povod za odavanje službenih informacija i zloupotrebe istih. Neformalni sistem pokušava da iskoristi svaku pukotinu u formalnom sistemu kako bi ga ugrozio. Dešava se da osuđenici medijima plasiraju pojedine neprovjerene i često netačne informacije o narušavanju njihovih prava i korupciji zatvorskih službenika, kako bi se oni predstavili kao žrtva formalnog sistema, stavljajući svoju kaznu i razlog zbog čega se nalaze u zatvoru u drugi plan. Sve to ukazuje da je zatvor jedan kompleksan sistem u kome se formalni i neformalni sistem isprepliću, i imaju značajne uloge u funkcionisanju takve jedne ustanove (Nikolić, 2000).

Vidljivo je da veliki broj osuđenih lica bolje funkcioniše u zatvoru nego van njega. Uglavnom se radi o povratnicima, recidivistima od kojih neki provedu znatno više vremena u zatvoru nego na slobodi za vrijeme svoga životnog vijeka. Najčešće recidivisti formiraju manje neformalne grupe unutar zavoda koje se bave reketiranjem, preprodajom nedozvoljenih stvari, prodajom opojnih sredstava, mobilnih telefona i sl. Postoji uzrečica u zatvoru da se sve može nabaviti ako poznaješ prave lude (Macanović, 2011b).

Interesantan je način na koji se članovi neformalne grupe upoznaju sa materijalnim stanjem osuđenika koji dođu na izdržavanje zatvorske kazne, kao način na koji se takva lica iskorištavaju. Informacije o osuđeniku, njegovom materijalnom stanju prikupljaju se još u prijemnom odjeljenju preko raznih izvora (poznanika, medija i sl.) da bi se takva lica odmah po prelasku na izdržavanje zatvorske kazne počela maltretirati i ucjenjivati. U slučaju prijavljivanja reketiranja i sankcionisanja lica koja su to radila, slijede fizičke prijetnje ostalih članova neformalne grupe ili prijetnje članovima porodice preko lica koja se nalaze na slobodi, sa kojima je neformalna grupa neposredno povezana. Često se radi o licima koja su izdržala svoju kaznu, ali zbog materijalne dobiti i dalje održavaju kontakte i poslove u zatvoru preko svojih posrednika. Uglavnom se dogovori i kontakti održavaju za vrijeme izlaska na pogodnosti pojedinih osuđenih lica ili preko mobilnih telefona. Glavnu riječ kada govorimo o ovim poslovima, neformalnom sistemu i grupama vode povratnici, čiji staž boravka u zatvoru utiče i na samu hijerarhiju u grupi. Iskustvo koje su stekli izdržavajući kazne u brojnim zatvorskim ustanovama pomaže im da manipulacijama i raznim spletkama izbjegavaju sankcije službenih lica ili njihovu odgovornost preuzimaju na sebe mlađi osuđenici, kako bi se dokazali i bili primljeni u neformalnu grupu. Recidivisti za mlađa osuđena lica predstavljaju uzore. Po ulasku u grupu oni postaju njihovi učenici, ali i „potrošni materijal“ koji im služi za nedozvoljene radnje unutar zatvora. Informacije o njihovim nedozvoljenim radnjama službena lica ponekad teško otkrivaju, jer nemaju pouzdane informacije. Informacije uglavnom dolaze od osuđenika protivničke grupe koja je konkurencija u zatvoru ili osuđenika koji imaju neku ličnu korist od službenog lica (npr. pomoć oko odobravanja pogodnosti, bolje radno mjesto i sl.). Cinkarenje i saradnja sa službenim licima može biti veoma opasna po osuđenike, koji se u takvim okolnostima, kada su otkriveni od strane neformalne grupe, prebacuju u druge ustanove. Međutim, informacije se brzo šire, tako da takva lica doživljavaju neprijatne situacije, maltretiranja, iznude i u drugim ustanovama. Sve to ukazuje da je zatvor zaista „država u državi“, i da je djelovanje neformalnog sistema jako teško suzbiti (Macanović, 2012).

Nemogućnost rehabilitacije zavisnika u kazneno- popravnim ustanovama

Jedan od sve izraženijih problema u zatvorima je i sve veći broj zavisnika od opojnih droga. Liječenje zavisnika veoma je teško spovoditi u uslovima kakvi su trenutno u kazneno- popravnim zavodima. Dolaskom na izdržavanje kazne zavisnici i u zatvoru dolaze do određenih vrsta opojnih droga, čija je cijena tri puta skuplja nego na ulici. Bez obzira na stepen obezbjeđenja, osuđena lica pronalaze razne načine da unose opojne droge u ustanovu. Najčešće, neformalne grupe do njih dolaze prisiljavanjem primjerenih osuđenih lica koja koriste vanzavodske pogodnosti, a na koje služba obezbjeđenja zbog njihovog vladanja i ponašanja ne obraća veliku pažnju i ne vrši rigorozni pretres stvari prilikom njihovog povratka od kuće. Takva osuđena lica su fizički primorana i uslovljena da unose određenu količinu opojnih droga koju im daju lica koja su van zatvora, a koja su povezana sa pojedincima unutar zavoda. Bez obzira na stepen obezbjeđenja, opojna droga je prisutna u svim zatvorima, što dovoljno govori o funkcionsanju neformalnog sistema, ali i nemogućnosti liječenja zavisnika u takvim uslovima. I u slučajevima kada vaspitač uspije motivisati zavisnika da prestane sa konzumiranjem iste, neformalna grupa ili prodavac opojnih droga mu to ne dozvoljavaju. Najčešće mu nude besplatnu količinu opojnih droga ili plaćanje na odgođeni vremenski period, da bi nakon uzimanja opet postao uslovljen da radi razne nedozvoljene radnje kako bi platio dobijenu drogu. Da bi došao do opojnih sredstava,

zavisnik nastavlja i u zatvoru da krade, potkrada druge ili prodaje drogu u zatvoru (Macanović, Nadarević, 2014).

Sankcionisanje nema poseban efekat za zavisnike, jer nakon kazne oni nastavljaju sa istim radnjama. Prilikom pretresa prostorija i pronalaska određene količine opojnih sredstava dešava se da zavisni preuzimaju odgovornost na sebe, kako bi zaštitili glavnog prodavca opojnih droga, a zauzvrat dobili besplatnu količinu i naklonost grupe. Upravo ovakav kriminalni milje okružuje sve osuđenike, a oni su ti koji se moraju izboriti i prikloniti osuđenicima koji poštuju formalni sistem. To je specifičan svijet i subkultura koja ima svoja pravila ponašanja (Macanović, 2013).

Postavlja se pitanje otkud droga u zatvorima, i zašto se oni koji prodaju istu ne sankcionisu i izoluju iz osuđeničkog kolektiva?

Droga je čudna bolest, od nje ne pati samo konzument nego i svi koji su oko njega (izvan zatvora porodica, u zatvoru kolektiv). Narkomanija je razarač porodice na više načina, jer, osim što postepeno uništavaju sebe, zavisni zbog promjene ponašanja i raznih potreba, sistematski svoje bližnje uvlače u svoj destruktivni svijet i način života. Jedan od najdestruktivnijih trenutaka razvoja zavisnosti zapravo nastupa onda kada osoba dobije etiketu zavisnika u okolini, među prijateljima i u porodici (Mijović, 2010).

Da bi se došlo do opojne droge ne postoje pravila ponašanja, norme, ograničenja. Ništa nije „sveto“. Ona se unosi u hrani ubaćena špricom u sok ili ispod kore banane, u „glazuri“ torte koju sestra pripremi bratu za rođendan i pošalje po majci koja o tome ništa ne zna, stavlja se u dječiju pelenu i tata koji se zaželio sina je preuzme prilikom zagrljaja ili se prebací iz usta supruge prilikom poljupca kada mu ista dođe u posjetu. Unosi se u upaljaču iz kojega se prethodno izbaci plin, u cigaretama koje se kasnije mašinom zatvore, natopi se šećer ili se jednostavno pomiješa sa šećerom, poštanske markice se natapaju u rastvoru LSD-a. Bizarniji su pokušaji unošenja uvlačenjem raznih paketića u sve otvore tijela. Zanimljivo je gledati narkomane kako obilaze „nosača“ poslije povratka sa vanzavodskih pogodnosti i provjeravaju da li je obavio fiziološku potrebu kako bi im dao drogu. Zamotaju paketić, pa ga končićem zavežu za Zub i paketić progutaju, a kada prođu kontrolu jednostavno je izvlače iz organizma preko konca ili pak to ide bez konca, pa onda piju mlaku posoljenu vodu da ispovraćaju sadržaj. Dešava se da se opojne droge unose u satu, tako što se čitav unutrašnji mehanizam sata izvadi, i tu stavlja najčešće heroin. Neki od primjera su i dupli džepovi na odjeći ili pravljenje posebnih „štekova“ na obući. Interesantan je primjer iz KPZ Banjaluka gdje su iz obližnje šume, u neposrednoj blizini zatvora, u zatvorski krug ubacivane teniske loptice za vrijeme sportskih aktivnosti. U lopticama se nalazila marihuana, a zatvorenici su znali tačno sa koje strane i u koje vrijeme će loptice biti ubačene unutar kruga zatvora. Zbog velikog broja zatvorenika prilikom šetnje i sportskih aktivnosti stražari su teško mogli da primijete preletanje loptica. Najdojmljivi slučaj je bio struganje propisane ljekarske terapije sa jezika (terapija se drobi kako bi se spriječile zloupotrebe), njen sušenje na radijatoru i kasnija prodaja. Ovo su samo neki primjeri pokušaja unosa koji su osuđeni. Ne možemo ni zamisliti kako je opojna droga ušla kada su pokušaji uspjeli. Kreativnosti im ne nedostaje, samo je pogrešno usmjeravaju. Ipak, sve su ovo sitni pokušaji koji se lako mogu spriječiti. Problem predstavlja razrađeni sistem koji je znatno opasniji i ruši cijelu strukturu na kojoj počiva zatvor i njegova svrha (Macanović i Nadarević, 2014).

Formalni sistem često koristi pojedince koji su fizički najjači i predstavljaju autoritet u kolektivu da kontroliše osuđenike i neformalne grupe, kako bi stanje u zatvoru bilo mirno, „vještački“ stabilno. Zauzvrat isti dobija određene privilegije, kao što su bolja soba sa TV uređajem, lakše

radno mjesto (često „izmišljeno“) kao npr. koordinator teretane, održavanje protiv- požarnih aparata ili kurir) češće i duže posjete, intimne posjete, ne tako rijetko i vanredne pogodnosti i sl. Pored toga formalni sistem „žmiri“ i na brojne druge nedozvoljene radnje koje takvo lice radi koristeći svoj položaj, kao što su trgovina mobilnim telefonima i rasturanje i prodaja opojnih i drugih nedozvoljenih sredstava. Ovakva trgovina i preprodaja zbog nemogućnosti i zabrane korišćenja iste u zatvoru, osuđeniku donosi ogromnu materijalnu korist. Kada takvo osuđeno lice počne da traži sve veće zahtjeve, i kada njegov uticaj počne da slabiti na osuđenički kolektiv, služba obezbjeđenja „preko noći“ dolazi do informacija šta takvo osuđeno lice zapravo radi i isto sankcionije, najčešće dužom izolacijom iz osuđeničkog kolektiva ili premještajem u drugu ustanovu. Njegovo mjesto zauzima drugo lice koje opet obavlja isti posao i počinje sa manjim zahtjevima, sve dok ne dođe do nivoa kao i njegov prethodnik. Ova činjenica ukazuje kako zapravo ova dva sistema funkcionišu, ali i ukazuje i objašnjava otkud droga u zatvoru (Macanović, 2014).

Upravo ove činjenice ukazuju da je rehabilitacija zavisnika gotovo nemoguća za vrijeme izdružavanja zatvorske kazne. Bez izolovanih odjeljenja, posebnih programa rada i obučenog osoblja, gotovo je nemoguće zamisliti bilo kakav rad sa ovom populacijom zatvorenika. Sa druge strane, osmišljavanje programa rehabilitacije zahtjeva i određenu motivaciju kroz uključivanje u komune nakon isteka zatvorske kazne ili uslovljavanje jednog djela kazne kako bi isti bili što prije uključeni u program komuna, koji za njih predstavlja i jedan vid postpenalnog tretmana. U današnje vrijeme skoro sve zemlje moraju da razmisle kako na najbolji način da odgovore na zloupotrebu opojnih droga koje prouzrokuju probleme pojedincima, porodicama i društvu u cjelini. Ljudi koji imaju problem sa zavisnošću obično imaju niz dodatnih problema, koji uključuju i probleme u okviru krivičnog sistema. Tretman mora biti holistički i svi subjekti koji su dio ovog procesa moraju raditi kao partneri (Drug Abuse Treatment and Rehabilitation-A Practical Planning and Implementation Guide, 2003). Karakteristike i suprotnosti formalnog i neformalnog sistema dodatno otežavaju bilo kakav rad ili rehabilitaciju zavisnika. Zavisnici su uvijek priklonjeni neformalnom sistemu zbog zadovoljavanja svojih potreba za opojnim drogama, ali i zbog sigurnosti i zaštite od drugih neformalnih grupa koji im ovaj sistem nudi. Odnos formalnog i neformalnog sistema ukazuje na niz nedostataka, koje smo donekle pokušali i predočiti. Svakodnevno kažnjavanje osuđenika zbog kršenja kućnog reda, česti neredi, pobune i opstrukcije su samo neki od indikatora koji ukazuju na činjenicu da nema idealnih zatvorskih sistema, a samim tim i mirnih zatvora. Takvo stanje veoma često dovodi u sumnju i ostvarenost svrhe kažnjavanja, tj. resocijalizaciju osuđenih lica uopšte. Koliko će zapravo resocijalizacija osuđenih lica biti uspješna zavisi od njihovog odnosa prema formalnom i neformalnom sistemu. Ipak, resocijalizacija je najuspješnija kod onih osuđenih lica koja prepoznaju na vrijeme šta im neformalni sistem nudi i kakve su posljedice prihvatanja pravila takvog sistema.“ Sve veći broj zavisnika na izdružavanju zatvorske kazne, gotovo 60% od ukupnog broja osuđenih lica, zahtjeva i jedan potpuno drugačiji pristup kada je riječ o njihovoj rehabilitaciji (Godišnji izvještaj Ministarstva pravde Republike Srbije, 2013).

Međutim, iako smo govorili o odnosu dva suprostavljeni sistema, činjenica je da u stvari postoji samo jedan, i to formalni, a da je neformalni sistem proizvod nedostataka i slabosti formalnog sistema.

Zaključak

Stanje u društvu uvijek oslikava i stanje u zatvorima, i obrnuto. Društvena dezorientacija i kriza sistema vrijednosti još je indikativnija u kazneno-popravnim ustanovama, gdje u ovakvim društvenim okolnostima raditi na korekciji kriminogenih stavova osuđenih lica i prihvatanju vrijednosti koje su potpuno upitne, predstavlja prevaspitnu utopiju. Stvaranje posebnih odjeljenja, programa, odnosa i pristupa u radu sa zavisnicima je neophodno, a za to su potrebna ne samo veća finansijska ulaganja, nego i potpora svih institucija koje mogu pomoći i doprinijeti njihovoj što uspješnijoj rehabilitaciji. Ipak, trenutna situacija u penalnim ustanovama nije previše optimistična kada je riječ o ovom problemu. Institucionalni prevaspitni tretman sve više postaje administrativno zavodenje prekršaja i praćenje kriminogenog ponašanja zavisnika za vrijeme izdržavanja zatvorske kazne. Neformalni sistem upotrebljava upravo ovu specifičnu populaciju da se suprotstavi formalnom sistemu, koja za to, pored zaštite neformalne grupe, često dobija i opojne droge. Ova tematika je još uvijek „tabu“ tema, jer je gotovo nemoguće sprječiti unos opojnih droga u zatvore, što dodatno otežava bilo kakav rad na resocijalizaciji i rehabilitaciji zavisnika, ali i drugih osuđenih lica. Sve ovo ukazuje da neformalni sistem na veoma efikasan način koristi sve manjkavosti društvenog, tj. formalnog sistema, te da je problem zavisnika u zatvorima samo jedan od brojnih problema sa kojima se penološko osoblje svakodnevno susreće u radu sa zatvorenicima.

Literatura:

- Dragišić- Labaš, M. i Milić, M. (2007). Bolesti zavisnosti kao bolesti društva, porodice i pojedinca: kritika nečinjenja. *Sociologija*, XLIX(1), 31-43.
- Ministarstvo pravde Republike Srpske (2013). *Godišnji izvještaj Ministarstva pravde Republike Srpske*. Banja Luka: Ministarstvo pravde Republike Srpske.
- Institut za javno zdravstvo Republike Srpske (2014). *Osobe liječene zbog zloupotrebe opojnih droga*. Banja Luka: Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction-EMCDDA (2013). *European Drug Report-Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Konstantinović – Vilić, S. i Nikolić – Ristanović, V. (1992). *Osnovi kriminologije*. Niš: Sirius.
- Macanović, N. (2011a). *Resocijalizacija osuđenih lica*. Beseda: Banja Luka.
- Macanović, N. (2011b). Zatvorenički kodeks. *Bezbjednost, policija, građani*, 2011/3-4. 479 – 492.
- Macanović, N. (2012). Funkcionisanje zatvora i resocijalizacija osuđenih lica. *Defendologija*, 31, 33–43.
- Macanović, N. (2013). Psihološka atmosfera u penalnim ustanovama. *Radovi k.2*, 15, 291 – 302.
- Macanović, N. i Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.

- Mijović, S. (2010). *Put zavisnika*. Podgorica: NVO 4Life
- Nikolić, Z. (2000). *Kriminologija sa socijalnom patologijom*. Beograd: Narodna knjiga.
- Radovanović, D. (1992). *Čovek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem*. Beograd: Prometej.
- Špadijer- Đinić, J. (1973). *Zatvoreničko društvo*. Beograd: Prosvjeta.
- Udruženje za prevenciju ovisnosti i smanjenje štete LINK (2006). *Priručnik za multidisciplinarni pristup prevenciji zloupotrebe psihiaktivnih supstanci*. Sarajevo: Udruženje za prevenciju ovisnosti i smanjenje štete.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2003). *Drug Abuse Treatment and Rehabilitation-A Practical Planning and Implementation Guide*. New York: United Nations.

ROLE OF ADDICTS IN INFORMAL SYSTEM OF PENAL INSTITUTIONS IN REPUBLIC OF SRPSKA

Professional Paper

Abstract

Reason(s) for writing and research problem(s): This topic is specific and imposes a number of other problems that can be the basis for further studies, concerning the conditions of imprisonment, administration, distrust, rehabilitation and overall attitude of the society towards this population.

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of this paper is to show the position of addicts while serving a prison sentence, their role in the informal system and the reasons of their difficult re-socialization.

Methodology/Design: The situation of drug addicts is presented through the analysis of reports and experience of professionals. Through descriptive and statistical method their true position while serving a prison sentence is shown. Study represents conditions on theritory of Republic of Srpska.

Research/paper limitations: Limitations of this study are presented in its subject, because this is an area that is sensitive and “taboo” topic.

Results/Findings: The problem of addiction is specific and in the informal prison system they easily become victims. Institutional correctional treatment is increasingly becoming a seduction administration of offenses and monitoring of criminal behavior of addicts.

General conclusion: Person who have been convicted, serve their sentence in the middle of seemingly legally regulated environment, and they are exposed to a number of negative effects of deprivation.

Research/paper validity: This is a topic that is rarely spoken about, it is necessity of today's worlds, and it is actual.

Number of characters: 4 000

Key words: addicts, penal institutions, informal system, inmates (prisoners), prison codex

Podaci o autorima

Nebojša Macanović je rođen 1. januara, 1977. godine, u Banjaluci. Osnovnu i srednju školu, kao i Filozofski fakultet završio je u Banjaluci. Diplomirao je 2001. godine, na Odsjeku za pedagogiju istog fakulteta. Na Filozofskom fakultetu u Banjaluci 2004. odbranio je magistarski rad »Prihvatanje institucionalnog prevaspitnog tretmana, zatvorske kazne, odbacivanje zatvoreničkog kodeksa i uspješnost resocijalizacije osuđenih lica», a 2012. godine i doktorsku disertaciju pod nazivom „Kriminogena inficiranost, njena obilježja i mogućnost prevencije i resocijalizacije učenika i maloljetnih delinkvenata u osnovnoj i srednjoj školi“. Zaposlen je na Fakultetu političkih nauka kao docent na predmetima pedagogija, socijalna pedagogija i pedagoška resocijalizacija. Od 2004. godine do 2010. bio je zaposlen u Kazneno – popravnom zavodu Banjaluka, kao pomoćnik direktora za tretman. Objavio je osam knjiga te više naučnih i stručnih radova iz oblasti pedagogije, specijalne pedagogije i penologije.

Jelena Kuprešanin je rođena 17. maja 1989. godine u Drvaru. Osnovnu školu i Gimnaziju je završila u Banjaluci. Diplomirala je 2011. godine na Fakultetu političkih nauka u Banjaluci, na Studijskom programu socijalnog rada. Na istoimenom Fakultetu je stekla zvanje magistra socijalnog rada. Druga je godina doktorskih studija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, Studijski program socijalne politike i socijalnog rada. Preko četiri godine radi kao UNICEF-ov konsultant u Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, gdje koordiniše brojne projekte. Aktivno učestvuje u aktivnostima u oblasti socijalne zaštite, i iz istoimene oblasti objavljuje radove.